

ULF-DIETRICH SCHOOP, *Das anatolische Chalkolithikum. Eine chronologische Untersuchung zur vorbronzezeitlichen Kultursequenz im nördlichen Zentralanatolien und den angrenzenden Gebieten*, Urgeschichtliche Studien 1, Remshalden, 2005, Verlag Bernhard Albert Greiner, 1-441 sayfa + 1-187 Leva + 2 harita, ISBN 3-935383-38-X

"Im Zwielicht einer unvordenkbaren Vergangenheit unsicher tastend" - "Bilinmeyen geçmişin alacakaranlığında aranmak": Heinrich Schliemann'ın 1881'deki "Ilios" kitabında yer alan bu sözü, kısa bir cümlede, kanıtları çağdaş yazılı kaynaklarla karşılaştıramadan, yalnızca sessiz artefaktları yorumlamalarımıza bağlı prehistorik araştırmalardaki engelleri çok iyi açıklar. Bununla birlikte, tüm kültürel değişiklikleri, buluşları ve felaketleriyle, bu "bilinmeyen geçmişi" aydınlatmak için farklı prehistorik çağlardaki araştırmalar geçen yüzyılda farklı bir adımla ilerledi. Anadolu'nun Eneolitik ve Neolitik mirası üzerine araştırmalar, Braidwood'un Güneybatı Anadolu'daki öncü çalışmasıyla 20. yüzyılın ilk yarısında ilk önemli anını yaşadı ve Nevalı Çori, Göbekli Tepe ya da Aşağı Pınar gibi anahtar merkezleri açığa çıkartan modern Türkiye'nin Doğu/ Güneydoğu ve Kuzeybatısındaki artan araştırmalarla son on yılda belirgin bir çıkış yaşadı. Ayrıca, Tunç Çağı araştırmalarındaki gelişmeler, Hitit medeniyeti ve bunların çağdaş komşularının vasıtasıyla Yakındoğu'nun kültürel ve politik yeniden şekillenmesinden önceki dönem olan M.Ö. 3. bin ve (erken) 2. binin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için devamlı olarak yeni bilgilerle katkıda bulunmuştur. Ne yazık ki, Neolitik ve Tunç Çağları "arasındaki" (alternatif olarak "Bakır çağı", "Kalkolitik" ya da "Eneolitik" olarak adlandırılan) dönem, her zaman çok az araştırılmış olarak kalmıştır. Yaklaşık M.Ö. 7. binden 4. bine tarihlenen "Kalkolitik" kalıntıları açığa çıkartan araştırmalar kısa notlar, kazı raporları ve büyük kitaplardaki kısa bölümlerle sınırlıydı; bununla birlikte, Anadolu'daki Kalkolitik dönemle ilgili hiçbir detaylı araştırma yoktur (özellikle "Kalkolitik" kelimesiyle karşılaşıldığında ortaya çıkan müthiş terminolojik ve kronolojik karmaşayı kolaylaştıracak). Umutla beklenen böyle bir çalışma, Ulf-Dietrich Schoop tarafından, hem Türkiye, hem de Almanya'daki akademisyenlerin (Jürgen Seher, Mehmet Özdoğan ve danışmanı Manfred Korfmann (s. 11)bu gibi) teşvikleriyle doktora çalışması olarak yapıldı ve bunun ürünü burada üzerine tartışılacak olan kitaptır. Açıklığa kavuşturmak amacıyla söylemek gerekirse, kitap tüm Türkiye modern sınırları içerisindeki "Kalkolitik" fenomeni tartışmıyor, Batı, Kuzey ve Orta Anadolu, Güneydoğu'da bu projenin coğrafik sınırlarını oluşturan Toros Dağları'ndaki "Kalkolitik" buluntular üzerine odaklanıyor; bunu kitabın alt başlığından anlayabiliriz: "Kuzey Orta Anadolu ve sınır bölgelerindeki ön Tunç Çağı kültürel sıralamasının kronolojik araştırması".

İş arkadaşları ve akademisyenlere teşekkürlerle birlikte (s. 11) geleneksel bir önsözden sonra yazar, "Einleitung, Methodik und Vorgehensweise" - "Giriş, Metod ve İlerleme" (s. 13-32) adlı ilk bölümünde günümüzde "Kalkolitik" araştırmalarındaki en acil problemlere değinmiştir: Anadolu'daki "Kalkolitik" in kronolojik ve kültürel çatısı hakkında ciddi bir karışıklıktan bahseder. Yazar daha sonra bu problemi bazı daha derin sebepleri izleyerek bulmayı başarmıştır: 19. ve 20. yüzyılda bağımsız bir şekilde gelişen Ege ve Yakın Doğu terminolojilerinin çakışması, "Neolitik" ve "Tunç Çağı" olarak tanımlanan buluntuların yarışan konseptleriyle karşılaşır; "Tunç Çağı" özellikle Avrupa ve Ege arkeoloji biliminden etkilenmiş, "Neolitik" de Yakın Doğu arkeolojisinden etkilenmiştir (s. 14-17). Tüm bunlar, Anadolu'da Bakır Çağı için hakiki bir kronolojik bir düzenin hiç bir zaman ciddi bir şekilde gelişmediği gerçeğinde birleşir. Bu kısa ve

oldukça aydınlatıcı tartışma, bu çalışmanın coğrafik çatısıyla devam eder (s. 17-20). Gruplama metotları ve stratigrafi, kaynaklar ve özelliklerin tarafsız yorumuna çok teorik bir yaklaşımla devam eder (s. 20-32). Bu doktora çalışmasının ikinci danışmanı, Almanya'da arkeolojik teori ve felsefeyle uğraşan az sayıda bilimadamından biri olarak kabul edilen M.K.H. Eggert'in olduğu burada çok açıktır (bk. M.K.H. Eggert, *Prähistorische Archäologie. Konzepte und Methoden*, Tübingen/Basel 2001; M.K.H. Eggert, *Archäologie. Grundzüge einer historischen Kulturwissenschaft*, Tübingen/Basel 2006). Onun tavsiyesi (ve belki de etkisiyle) "Die Natur der Quellen" ("Kaynakların Doğası") (s. 21-22), "Befundgruppen höherer Ordnung" ("Daha Yüksek Düzendeki Buluntu Grupları") (s. 22-23) ve özellikle "Zur Anwendbarkeit der komparativ-stratigraphischen Methode" ("Komparativ-stratigrafik Metotun Kullanışı Hakkında") (s. 26-28) gibi altbaşlıklarda açıkça görülebilir; bu bölümlerde iyice düşünülmeden kullanılan sıradan metotlar eleştirel bir şekilde tekrar değerlendirilmiştir. Bu teorik düşünceler bu kitabın daha sonraki bölümlerinde yazarın arkeolojik kaynaklara yaklaşımı için kusmen önemlidir. Yazarın malzemeye yaklaşımının nasıl şekillendiği ve sentez edildiği üzerine kısa bir özet, girişin son sayfalarını oluşturur (s. 30-32).

Bölüm II ("Der Kızılırmak-Bogen") Kızılırmak Kavis'i (s. 33-92), Alishar (s.33-38), Alaca (s.38-43), Büyük Güllücek (s. 43-47) ve Boğazköy'deki Büyükkaya, Yarıkkaya ve Yazılıkaya gibi tanınmış yerleşmelerin Kalkolitik tabakalarından malzemeleri içeren çeşitli İç Anadolu "Kalkolitik" envanterlerinin tartışmasıyla başlar. Yazarın çalışmasının bu örneklerin araştırmalarına dayanmasından dolayı (bkz. önsöz) bunların tartışmasına bu bölümde geniş bir şekilde yer verilmiştir. Fakat ayrıca Çadır Höyük gibi daha yeni kazılardan malzemeler de burada yer alır (s. 63-65). Yerleşmelerin keşif tarihi ve "Kalkolitik" sıralamanın tariflerini izleyen bu çalışmanın ana amacı şudur: "yerel kronolojinin rekonstrüksiyonuyla" başlayarak "kronolojik düzeni yeniden belirlemek". Bu özellikle seramik buluntularıyla yapılmıştır, çünkü şekilleri, motifleri ve yapılarının değişiklikleri, genel olarak kültürel ve kronolojik değişiklikler için en hassas belirleyici olarak kabul edilir. Alaca Höyük'ten ince silex sivri objeler (s. 41 Fig. 2.6) gibi taş aletler ya da kil figürinler gibi küçük buluntulardan yalnızca arada sırada bahsedilmiştir. Bununla birlikte burada başlangıç bölümlerindeki (bkz. yukarı) teorik düşüncelerin pratik kullanımı ilk defa ortaya çıkar. Kendi hafirleri tarafından belirlenen göreceli kronolojik şemalar (örneğin Alishar için Hans-Henning von der Osten tarafından yapılan, s. 66) ve örneğin Kurt Bittel (s. 71), Winfried Orthmann (s. 73) ya da Hermann Parzinger (s. 77) tarafından yapılan daha sonraki karşılaştırmalı kronolojik tabloların eleştirel olarak sağlaması yapılmış, yeniden değerlendirilmiş ve bu tablolar yapıldığında mümkün olan bilgi ve verilerle karşılaştırılmıştır. Mantuk zincirindeki her ince detay, hafirlerin kendi yorumları, malzemelerin sınıflandırılması için paradigmalardan, yalnızca çok nadiren karşılaştırılabilir monografik derlemelerde görülen büyük bir eleştirel dikkatle yeniden incelenmiştir. Çok yoğun ve kompleks bir şekilde yavaş yavaş ilgili tabakalar ve kronolojik detaylar hakkında gerekli bilgi verilmiştir; bu bilgiler Bölüm 2.1'de ("Die stratigraphischen Beziehungen"/ "Stratigrafik Bağlantılar"da (s. 79-88)) toplanmıştır. Burada Orta Anadolu için örnek verilen Alishar yine eleştirel olarak yeniden incelemiş ve seramik motifleri, şekilleri ve yapılarının özellikleri Yarıkkaya, Yazılıkaya ve daha birçok komşu yerleşmelerin tabakalarıyla karşılaştırılmıştır. Siyah cilalı iç kısmı olan, oluklu bezemeli ya da yivli gövdeli seramikler gibi seramik motiflerindeki detaylar büyük tablolarda gruplanmıştır. Sonuç olarak "Orta Anadolu seramik kompleksleri arasındaki yapısal bağlantılar" başlıklı Bölüm 2.3'de, seramiklerdeki olası karşılıklı etkiler tartışılmış, en yakın stilistik bağlantılar canlandırılmış (s. 90) ve Alaca gibi ilgili yerleşmeler için aktüel radyokarbon verileriyle bağlanmıştır (s. 91). Kısa bir ön sonuç (s. 93-94) Kızılırmak Kavis'i'nden seramik örnekler üzerindeki ilk büyük bölümü bitirir.

Yazarın tanımlamasına göre Kapadokya ve Kilikya'yı kapsayan step bölgesine adanan Bölüm III, "Halys Bölümü"ne benzer bir şekilde planlanmıştır. Güney Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik'in anahtar yerleşmelerinin bir özetiyle başlayarak, Mersin Yumuktepe (s. 95-103) tabaka XXXII'den XIA'a malzemelerin kaydı üzerine detaylı bir açıklama yapılmıştır. Özellikle seramik üzerindeki boyalı motiflere göre her iki Çatal Höyükler'e (Doğu ve (Kalkolitik) Batı Tepeleri)) özel önem verilmiştir (s. 108-109). Diğer bir yerleşme (Karaman Ovasındaki Can Hasan) bunu takip eder, daha sonra Anadolu step bölgesine genel bakış Köşk Höyük (s. 116-118), Gelveri-Güzelyurt (s. 118-119), Kabakulak (119-120), Güvercinkayası ve Civelek Mağarası (s. 120-122) gibi daha yeni yayınlanan yerleşmelerin tartışmasıyla son bulur. Bu bölgenin Kalkolitik mirası üzerine bu tartışmalı bakışı, "step bölgesi ve Kapadokya'nın kronolojisinin rekonstrüksiyonu"yla (s. 123-127) başlayarak Kızılırmak kesitindeki öncesine benzer bir "kronolojik düzen" bölümü izler (s. 123-148). Tekrar yayınlanmış göreceli kronolojik tablolar eleştirel olarak tekrar değerlendirilmiştir, seramik vazolar üzerindeki motif adetleri bölgeler arasında karşılaştırılmıştır; şekiller, modalar ve tekniklerin gelişimi, başlıca Çatal Höyük Doğu ve Mersin'den (s. 142-143 Fig. 3.9-10) örneklerin radyokarbon analizlerine dayanarak kesin tarihlerle bağlantı kurulmuştur. Diğer bir ön sonuç (s. 148-148) bölümü bitirir. Beycesultan, Hacılar, Kuruçay Höyük, aralarında daha küçük, daha yeni araştırılan (ve kısmen hala kazılan) Höyücek (s. 167-169) ve Bademağacı (s. 170-171) gibi yerleşmelerle Güneybatı Anadolu Göller Bölgesi'ne dikkat çekerek yazar, aynı şekilde devam eder. Bölgesel kronolojinin rekonstrüksiyonu daha öncesine benzer bir yolla yapılmıştır. Bununla birlikte şimdi Göller Bölgesi yerleşmelerinden daha yeni ve daha tarafsız verileri bulmak mümkündür. Bu bölge için mevcut olan radyokarbon sonuçlarının (s. 186-189) daha büyük veri tabanında iyi görülür.

"Marmara bölgesi" ve bölgenin Fikirtepe, Pendik, Ilıpınar ve Yarımburgaz Mağarası gibi iyi araştırılmış yerleşmeleri Bölüm V'te tartışılmıştır. Yazar, Bölüm VI'da Chios'deki Emporio ya da Ayio Gala, Samos'daki Kastro Tigani, Beşik-Sivritepe, Kumtepe, Gülpınar ve Coşkuntepe'yi tartışarak ve yeniden değerlendirerek Ege limanına gider (s. 229-272). Buradaki belirgin problem Troad'daki gelişimle kıyı adalarındaki dökümanlanmış sırayı karşılaştırmaktır; örneğin Utta Gabriel'in doktora tezi konusu olan (s. 143) Kumtepe'nin yeterince değerlendirilmemiş malzemelerinden dolayı, Troad'ın kendi içerisinde çelişkileri vardır.

Bölüm VII, Porsuk-Sakarya bölgesinden Yazır Höyük, iyi araştırılmış ve iyi yayınlanmış Demircihöyük; Orman Fidanlığı (T. Efe, *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı. A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*, Istanbul 2001) ve Keskaya, Aslanapa ya da Fındık Kayabaşı gibi diğer birçok küçük yerlerden buluntulara değinir. "Yerel kronoloji" tartışmasında yazar, Demircihöyük'ten malzemeler üzerine Jürgen Seeher ve Turan Efe'nin çalışmalarına çok güvenebilir (s. 287-291) (bk. J. Seeher, *Demircihöyük Bd. 3.1. Die Keramik I*, Mainz 1987; T. Efe, *Demircihöyük Bd. 3.2. Die frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen (ab Phase H)*, Mainz 1988).

Son büyük bölüm (VIII), Karadeniz limanından Kalkolitik malzemelerin oldukça karışık ve faydalı tartışmalı bir değerlendirmesine değinir (s. 305-322); Dündartepe ya da Tekeköy gibi daha eski ve daha küçük projelerin yanında doğal olarak İkiztepe burada odak noktadır, çünkü araştırması erken 70'lerde başlamış ve hala İstanbul Üniversitesi tarafından devam ettirilmektedir. Burada İkiztepe'nin Kalkolitik ve ETÇ tabakalarının tarihlmesiyle ilgili tekrarlanan yorumlar (bk. L. Thissen, *New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral*. *Anatolian Studies* 43, 1993, 215-218; H. Parzinger, *Zur Zeitstellung der Büyükkaya-Ware: Bemerkungen zur vorbronzezeitlichen Kulturabfolge Zentralanatoliens*. *Anatolica* 19, 1993, 219) doğrulanmıştır, çünkü dört zirvenin kültürel sırasının tarihlemesindeki çelişkiler yazarın yayımlanmış malzemeler üzerine

değerlendirmesiyle çok açık hale gelmiştir. Aynı şekilde İkiztepe'den karbon tarihlemelerinin yorumu problemliydi, çünkü manüğe aykırı tarihlemelerde bazen daha derin tabakalardan gelen örneklerin daha genç olduğu görülür (s. 321). İkiztepe Karadeniz Bölgesi'nde daha geniş çaplı kazılan tek yerleşme olmasına rağmen, yayınlanmış raporlarda çözülmemiş stratigrafik ve kronolojik çelişkilerden dolayı sonuçları çok başlangıç aşamasında kalır; dış bağlantılar ve karşılaştırmalar, bu yüzden toplanan araştırma verilerinin "zayıf potansiyel"inden dolayı ele alınamaz (s. 322).

Bölüm IX, sonunda bu çalışmanın özünü içerir. "Seramik komplekslerinin dış bağlantıları ve kronolojik düzenin"de "Büyük Güllücek kompleksi" gibi seramik örnekleri, sınır bölgeleriyle Kuzeyde (İkiztepe gibi, yukarıdaki problemlere rağmen), Batıda Yazır Höyük ve Ege Adaları, Kuzeybatı Anadolu'nun tümüyle birlikte Troad ve sonuç olarak Güneyde Mersin ve Güvercinkayası'yla bağlantı kurulmuştur. Aynı şekilde, "Alişar kompleksi" ve Büyükkaya'dan Kalkolitik seramik buluntuları, Karadeniz kıyısı, Batı Güney ve Göller Bölgesi'nden buluntularla karşılaştırılmıştır. Bu kitapta tartışılan çok az "seramik malzeme olmayan" mermer bileziklerin kronolojik değeri üzerine kısa bir gezinti, Kuzey Orta Anadolu'daki Kalkolitik gelişimiyle ilgili son düşüncelerle devam eder (s. 349-351). Doğal olarak tüm çalışmanın her detayına girmeden kısa bir özet Almanca, İngilizce (Jean Carpenter-Efe tarafından çevrilmiştir) ve Türkçe (Ayşe Baykal Seher tarafından) verilmiştir.

Bir bibliyografya (s. 367-386), levha içeriği (s. 387-401), yerlerin bir kaydı (405-407), radyo-karbon tarihlerinin levhaları (s. 410-435), buluntu yerlerini gösteren bir harita ve yüksek kaliteli seramik çizimi levhaları ve en önemlisi, tartışılan bölgelerdeki Kalkolitik malzemeler için önerilen göreceli ve kesin kronoloji levhası bu fevkalade kitabı sonuçlandırır.

Bu çalışmanın tematik ve entellektüel zenginliği kesinlikle ilk olarak ağır gelir, daha önceki eleştirilere rağmen bu kitapta başka eleştirilecek nokta bulmak zor. Anadolu Kalkolitik için güvenilir bir tipolojik ve kronolojik çatu kurmak amacıyla problemlili konunun her aspekti dikkatlice tartışılmış, tartışılmış ve bazen çok kapsamlı dipnotlar verilmiştir. Gizem ve çelişki taşıyabilecek her bir taş çevirmeden bırakılmamıştır. Burada yalnızca tek bir eleştiri yapılabilir: Kısmen oldukça ağır yazım stiline, yazarın bilimsel topluluklarla daha etkili bir şekilde paylaşmak istediği öz bilgiyi sıkıştırmak amacıyla editörel bir düzeltmeye ihtiyacı vardır.

Yine de, bu muhteşem, uzun zamandır beklenen ve sonunda ulaşılan Anadolu Kalkolitik üzerine şu anda öncü çalışma, ilerdeki teorik araştırma ve kazılar için vazgeçilmez bir rehber olacak ve kesinlikle Anadolu arkeologlarının gelecek nesilleri için standart bir kaynak olarak kabul edilecektir.

THOMAS ZIMMERMANN